

१. निर्देशिकामा प्रयोग भएका संक्षिप्त शब्दहरूको पूर्ण रूप

(Abbreviations)

B.Sc.	=	Bachelor of Science
B.Ed.	=	Bachelor of Education
B.A.	=	Bachelor of Arts
B.B.S	=	Bachelor of Business Studies
B.B.A	=	Bachelor of Business Administration
B.I.M.	=	Bachelor of Information Management
B.T.T.M.	=	Bachelor of Travel & Tourism Management
B.H.M.	=	Bachelor of Hotel Management
M.B.B.S.	=	Bachelor of Medicine & Bachelor of Surgery
B.D.S	=	Bachelor of Dental Surgery
B.Sc. Pharmacy	=	Bachelor of Science in Pharmacy
B.E.	=	Bachelor of Engineering
B.C.A.	=	Bachelor of Computer Application
B.I.T.	=	Bachelor of Information Technology.
B.Sc. Ag.	=	Bachelor of Agriculture Science
B.Sc.Food Technology	=	Bachelor of Food Technology Science
B.B.I.S.	=	Bachelor of Business Information System
B.C.I.S.	=	Bachelor of Computer and Information system.
B.H.C.M.	=	Bachelor of Health Care Management.
B.P.H.	=	Bachelor of Public Health
B.M.T.	=	Bachelor of Media Technology.
B.C.J	=	Bachelor of Communication and Journalism
B.C.S.	=	Bachelor of Commerce Studies.
B.N.	=	Bachelor of Nursing
B.F.D.	=	Bachelor of Fashion Disign
B.H.M.S	=	Bachelor of Health and Medical Studies
B.E.I.T	=	Bachelor of Engineering and Information Technology

परिचय :

उच्च माध्यमिक तहलाई विद्यालय शिक्षाको अवधारणामा विकास गरिएको हुँदा उच्च माध्यमिक विद्यालयको संकायगत रूपमा रहेको पाठ्यक्रमलाई परिवर्तन गरी एकलपथ (Single Track System) पद्धतिको आधारमा पाठ्यक्रम तयार गरी २०५५ श्रावणदेखि कक्षा ११ र ०५६ श्रावणदेखि कक्षा १२ मा लागू गरिएको थियो । एकलपथ उन्मुख पाठ्यक्रमका विषयहरूलाई अनिवार्य विषय, इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय, र तृतीयका विषय र इच्छाधीन चतुर्थका विषयमा गरी तीन खण्डमा विभाजन गरिएको छ । अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीय विषयमा पहिलो खण्ड र दोस्रो खण्ड गरी ६०० पूर्णाङ्क र इच्छाधीन चतुर्थ विषयको १०० पूर्णाङ्क गरी १००० पूर्णाङ्कको उच्च माध्यमिक तहको शिक्षा तय गरिएको छ । इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका लागि कक्षा ११ मा ५५ विषय र कक्षा १२ मा ५३ विषयको पाठ्यक्रम तयार गरिएकोमा उपर्युक्त विषयबाट कक्षा ११ र १२ मा ३/३ विषय इच्छाधीन चतुर्थ पत्रबाट १ विषय मात्र छनोट गर्नुपर्ने हुँदा ती विषय छनोट गरी उच्च माध्यमिक तह उत्तीर्ण गरे पश्चात् विद्यार्थीको इच्छा भएको संकायमा उच्च शिक्षा हासिल गर्न सहज होस् भन्ने हेतुले इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका विषयहरूलाई ६ समूहमा विभाजन गरिएको र विषय छनोट गर्दा प्रत्येक समूहबाट एक विषय मात्र छनोट गर्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ ।

देशको चौतर्फी विकासमा ठोस रूपमा सहयोग पुऱ्याउन सिर्जनशील तथा उत्पादनशील दक्ष जनशक्तिको रूपमा सचेत एवं स्वावलम्बी नागरिक तयार गर्नुको साथै स्नातक तहको अध्ययनको लागि विद्यार्थी तयार गर्नु विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न उपयोगी विषयहरूको अध्ययन गराई एउटा व्यापक आधार भएको शिक्षा दिने अभिप्रायले पाठ्यक्रमको तर्जुमा निम्नानुसार गरिएको छ ।

(क)	अनिवार्य विषयहरू	:	अंग्रेजी -	२०० अंकभार
			नेपाली -	१०० अंकभार
(ख)	इच्छाधीन विषयहरू	:	-	६०० अंकभार
(ग)	इच्छाधीन चतुर्थ पत्रहरू:		-	<u>१०० अंकभार</u>
	कूल अंकभार	-		१०००

१. पाठ्यक्रमको मूल संरचना

क. पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचना देहाय अनुसार हुनेछ

अनिवार्य विषयहरू

कक्षा ११		कक्षा १२		कूल पूर्णाङ्क
विषय	पूर्णाङ्क	विषय	पूर्णाङ्क	
१. अनिवार्य अंग्रेजी I	१००	१. अनिवार्य अंग्रेजी II	१००	२००
२. अनिवार्य नेपाली	१००	२. -		१००
३. इच्छाधीन I (खण्ड १)	१००	३. इच्छाधीन I (खण्ड २)	१००	२००
४. इच्छाधीन II (खण्ड १)	१००	४. इच्छाधीन II (खण्ड २)	१००	२००
५. इच्छाधीन III (खण्ड १)	१००	५. इच्छाधीन III (खण्ड २)	१००	२००
६. -		६. इच्छाधीन IV (खण्ड १)	१००	१००
जम्मा:	५००		५००	१०००

कक्षा ११ मा ५०० पूर्णाङ्क र कक्षा १२ मा ५०० पूर्णाङ्क गरी जम्मा १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा उच्च माध्यमिक तह उत्तीर्ण हुनेछ।

ख. पाठ्यक्रममा मूल समूह विभाजन

कक्षा ११ र १२ मा विषय छनोटको लागि स्वीकृत विषयहरूलाई निम्न तीन समूहमा विभाजन गरिएको छ।

१. अनिवार्य विषयहरू
२. इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीय विषयहरू र
३. चतुर्थपत्रका विषयहरू

समूह १ अनिवार्य विषयहरू निम्नानुसार रहेका छन्

कक्षा ११				कक्षा १२			
Subject	Theory	Pract	Total	Subject	Theory	Pract	Total
Com. English I	100	-	100	Com. English II	100	-	100
Com. Nepali	100	-	100	**Com. Nepali	100	-	100
* Alternative English	100	-	100	*Alternative English			
				*** Sanskrit Byakaran Ra Rachana	100	-	100

- * विदेशी विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य नेपाली विषयको सट्टा Alternative English अध्ययन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको।
- ** विज्ञान विषय समूह अध्ययन गर्ने विद्यार्थीका लागि मात्र अनिवार्य नेपाली विषय कक्षा १२ मा अध्ययन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको।
- *** संस्कृत विषय समूहका विद्यार्थीहरूको लागि मात्र संस्कृत विषय समूहको समकक्षताको संरचना अनुसार कक्षा १२ मा अनिवार्य रूपले अध्ययन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको।

नोट : पाठ्यक्रमको मूल संरचना र अनिवार्य विषय समूह विभाजनमा हाल कार्यान्वयन भएको संरचनामा संस्कृत व्याकरण र रचना विषय थप बाहेक अन्य कुनै परिवर्तन गरिएको छैन ।

समूह २. इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका विषयहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

कक्षा ११ का लागि तोकिएका विषयहरू:

(खण्ड १)

S. No.	Subjects	Theory	Practical	Total
1	Physics I	75	25	100
2	Chemistry I	75	25	100
3	Biology I	75	25	100
4	Mathematics I	100	-	100
5	Accountancy I	100	-	100
6	Business studies I	100	-	100
7	Hotel Management I	75	25	100
8	Travel and Tourism I	75	25	100
9	History I	100	-	100
10	Geography I	75	25	100
11	Culture I	100	-	100
12	Economics I	100	-	100
13	Political Science I	100	-	100
14	Population Studies I	80	20	100
15	Philosophy I	100	-	100
16	Psychology I	100	-	100
17	Sociology I	100	-	100
18	Linguistics I	100	-	100
19	Dance I	25	75	100
20	Music I	25	75	100
21	Agriculture I	75	25	100
22	Home Science I	75	25	100
23	Computer Science I	75	25	100
24	Health and Physical Education I	75	25	100
25	English I	100	-	100
26	Hindi I	100	-	100
27	Maithili I	100	-	100
28	Newari I	100	-	100
29	German I	100	-	100
30	Japanese I	100	-	100
31	Urdu I	100	-	100
32	French I	100	-	100
33	Nepali I	100	-	100
34	Mass Communication I	100	-	100
35	Instructional Pedagogy	40	10	50
36	Introduction to Education	50	-	50

37	Teaching English-50	any two	100	-	100
38	Teaching Math-50				
39	Teaching Nepali-50				
40	Rural Development I	80	20	100	
41	Finance I	100	-	100	
42	Co-operative Management I	100	-	100	
43	General Law I	100	-	100	
44	Library Science I	100	-	100	
45	Human Value Education I	75	25	100	
46	Environment Education I	90	10	100	
47	Physics Education I	75	25	100	
48	Biology Education I	75	25	100	
49	Byakaran	100	-	100	
50	Jyotish	80	20	100	
51	Sahitya	100	-	100	
52	Nyaya	100	-	100	
53	Veda	80	20	100	
54	Nitishastra	100	-	100	
55	Painting	25	75	100	
56	Sculpture	25	75	100	
57	Applied Arts	25	75	100	

कक्षा १२ का लागि तोकिएका विषयहरू :

(खण्ड २)

S. No.	Subjects	Theory	Practical	Total
1	Physics II	75	25	100
2	Chemistry II	75	25	100
3	Biology II	75	25	100
4	Mathematics II	100	-	100
5	Accountancy II	100	-	100
6	Business Studies II	100	-	100
7	Hotel Management II	75	25	100
8	Travel and Tourism II	75	25	100
9	History II	100	-	100
10	Geography II	75	25	100
11	Culture II	100	-	100
12	Economics II	100	-	100
13	Political Science II	100	-	100
14	Population Studies II	80	20	100
15	Philosophy II	100	-	100
16	Psychology II	100	-	100
17	Sociology II	80	20	100
18	Linguistic II	100	-	100
19	Dance II	25	75	100

20	Music II	25	75	100	
21	Agriculture II	75	25	100	
22	Home Science II	80	20	100	
23	Computer Science II	75	25	100	
24	Health and Physical Education II	50	50	100	
25	Child Development & Learning	100	-	100	
26	English II	100	-	100	
27	Hindi II	100	-	100	
28	Maithili II	100	-	100	
29	Newari II	100	-	100	
30	German II	100	-	100	
31	Japanese II	100	-	100	
32	Urdu II	100	-	100	
33	French II	100	-	100	
34	Nepali II	100	-	100	
35	Mass Communication II	80	20	100	
36	Teaching Science-50	100		100	
37	Teaching Social Studies-50				any two
38	Teaching Health & Environment Sci -50				
39	Rural Development II	80	20	100	
40	Finance II	100	-	100	
41	Co-operative Management II	100	-	100	
42	General Law II	100	-	100	
43	Library Science II	100	-	100	
44	Human Value Education II	75	25	100	
45	Environment Education II	90	10	100	
46	Chemistry Education II	75	25	100	
47	Byakaran	100	-	100	
48	Jyotish	100	-	100	
49	Sahitya	100	-	100	
50	Nyaya	100	-	100	
51	Veda	100	-	100	
52	Nitishastra	100	-	100	
53	*General Concepts of Education	50	-	50	
54	*Introduction to Educational Psychology	50	-	50	
55	Painting	25	75	100	
56	Sculpture	25	75	100	
57	Applied Arts	25	75	100	

*शिक्षा संरचनाको लागि मात्र ।

समूह ३. इच्छाधीन चतुर्थ पत्रका विषयहरू (कक्षा १२ का लागि मात्र)

S. No.	Subjects	Theory	Practical	Total
1	Instructional Evaluation	50	-	50
2	Practicum (Practice Teaching\case study)	-	50	50
3	Marketing	100	-	100
4	Business Mathematics	100	-	100
5	Contemporary Society	100	-	100
6	General Mathematics	100	-	100
7	General Science	75	25	100
8	Intro. to Educational Technology	100	-	100
9	Instructional Organization	100	-	100
10	Primary Education	80	20	100
11	Special Need Education	80	20	100
12	Social Studies	100	-	100
13	Rural Economics	100	-	100
14	Gender Studies	100	-	100
15	Food and Nutrition	100	-	100
16	History of Arts	75	25	100
17	Sanskrit Byakaran Ra Rachana	100	-	100

२. इच्छाधीन विषयहरूको समूह विभाजन

इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका सबै विषयहरूलाई ६ समूहमा विभाजन गरिएको छ। यी ६ समूह मध्येबाट अनिवार्य विषय बाहेक १/१ विषय छनोट गर्नु पर्नेछ। विद्यार्थीले एक समूहबाट एक विषय मात्र छनोट गर्न पाउने छन्। कक्षा ११ मा अनिवार्य विषय सहित ५०० पूर्णाङ्कका र कक्षा १२ मा पनि अनिवार्य विषय सहित ५०० पूर्णाङ्कका विषय अध्ययन गर्नु पर्नेछ। विज्ञान विषय समूह अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले भने Physics, Chemistry, Biology, Mathematics विषयहरू नै छनोट गर्नुपर्ने छ। अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूले भने मूल विषय भन्दा फरक विषय अध्ययन गर्न पाउनेछन्। मूल विषयहरू समावेश भएको समूह विभाजन निम्नानुसार रहेको छ।

कक्षा ११ को समूह

समूह क (I)	
Opt. Subject	
Physics	100
Hotel Management	100
Political science	100
Home Science	100
Sociology	100
General Law	100
*Introduction to Education	50
* Instructional Pedagogy	50
Painting	100

समूह ख (II)	
Opt. Subject	
Chemistry	100
Economics	100
Mass communication	100
Philosophy	100
Library Science	100
Environment Education	100
Biology Education	100
Population Studies	100
Byakaran	100

समूह ग (III)	
Opt. Subject	
Biology	100
Travel and Tourism	100
History	100
Culture	100
Dance	100
Co-Operative Management	100
*Teaching Mathematics	50
*Teaching Nepali	50
*Teaching English	50
Jyotish	100

समूह घ (IV)	
Opt. Subject	
Mathematics	100
OMSP	100
BOOM	100
Health and Physical Education	100
Psychology	100
Finance	100
Sahitya	100
Music	100
Linguistics	100

समूह ड (V)	
Opt. Subject	
Computer Science	100
Nepali	100
Hindi	100
Maithili	100
Newari	100
Geography	100
Rural Development	100
Physics Education	100
Nyaya	100
Sculpture	100

समूह च (VI)	
Opt. Subject	
Accountancy	100
English	100
French	100
Japanese	100
Urdu	100
German	100
Human Value Education	100
Veda/Nitishastra	100
Agriculture	100
Applied Arts	100

कक्षा १२ को समूह

समूह क (I)	
Opt. Subject	
Physics	100
Hotel Management	100
Political science	100
Home Science	100
Sociology	100
General Law	100
Child Development & Learning	100
Panting	100

समूह ख (II)	
Opt. Subject	
Chemistry	100
Economics	100
Mass communication	
Philosophy	100
Library Science,	100
Environment Education	100
Chemistry Education	100
Population Studies	100
Byakaran	100

समूह ग (III)	
Opt. Subject	

समूह घ (IV)	
Opt. Subject	

Biology	100
Travel and Tourism	100
History	100
Culture	100
Dance	100
Co-Operative Management	100
*Teaching Science	50
*Teaching Social Studies	50
* Teaching Health & Environment Science	50
Jyotish	100

Mathematics	100
Business Studies	100
Linguistics	100
Health and Physical Education	100
Psychology	100
Co-Operative Management	100
Sahitya	100
Music	100

समूह ड (V)	
Opt. Subject	
Computer Science	100
Nepali	100
Hindi	100
Maithili	100
Newari	100
Geography	100
Rural Development	100
Nyaya	100
Sculpture	100

समूह च (VI)	
Opt. Subject	
Accountancy	100
English	100
French	100
Japanese	100
Urdu	100
German	100
Veda/Nitishastra	100
Human Value education	100
Agriculture	100
Applied Arts	100

- * यस्तो चिन्ह भएका विषय रोज्दा एउटै समूहबाट दुई विषय छान्नुपर्नेछ, प्रत्येकको पूर्णांक ५०/५० हुनेछ।

नोट

- (१) शिक्षा विषय समूह अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि कक्षा ११ मा Introduction to Education र Instructional Pedagogy तथा कक्षा १२ मा Child Development and Learning अनिवार्य अध्ययन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ।
- (२) कक्षा ११ मा Teaching Subject अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले कुनै २ Teaching Subject ५०/५० पूर्णाङ्कको अध्ययन गर्नुपर्नेछ र कक्षा १२ मा पनि ५०/५० पूर्णाङ्कको Teaching Subject नै अध्ययन गर्नुपर्नेछ। तर, विज्ञान शिक्षा तर्फका विद्यार्थीहरूले भने कक्षा ११ मा Teaching Subject अध्ययन नगरे पनि कक्षा १२ मा भने Teaching Science ५० पूर्णाङ्क र Teaching Health & Environment Science ५० पूर्णाङ्क अनिवार्य रूपमा अध्ययन गर्नु पर्नेछ।

कक्षा ११ मा विषय छनोट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु :

- कक्षा ११ मा अनिवार्य अंग्रेजी १०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य नेपाली १०० पूर्णाङ्क गरी २०० पूर्णाङ्कको अनिवार्य विषय लिनुपर्नेछ।
- कक्षा ११ मा इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका विषयहरूलाई ६ समूहमा विभाजन गरिएको छ। प्रत्येक समूहबाट एक विषयमा नबढाई ३ विषय छनोट गर्नुपर्नेछ। प्रत्येक समूहबाट एक भन्दा बढी विषय लिन पाइने छैन।

३. कक्षा ११ मा इच्छाधीन विषय भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, गणित र जीव विज्ञान (Physics, Chemistry, Mathematics & Biology) विषय छनोट गर्ने विद्यार्थीले इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयका विषयहरूबाट ४ विषय छनोट गरी कक्षा १३ मा अनिवार्य नेपाली अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

कक्षा १२ मा विषय छनोट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु :

कक्षा १२ को विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ मा इच्छाधीन प्रथम, द्वितीय र तृतीयबाट छनोट गरेको विषयहरूकै समूहको आधारमा कक्षा १२ मा विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । यसरी छनोट गर्दा अधिकांश विषयहरूमा कक्षा ११ मा छनोट गरेको विषयकै दोस्रो भाग कक्षा १२ मा अध्ययन गर्नुपर्दछ । कक्षा ११ मा निम्न विषय छनोट गर्ने विद्यार्थीहरूले कक्षा १२ मा निम्नानुसार विषय छनोट गर्नुपर्नेछ ।

१. कक्षा ११ मा इच्छाधीन विषयहरू भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, जीव विज्ञान वा गणित वा दुवै विषय लिने विद्यार्थीहरूले कक्षा १२ मा अनिवार्य नेपाली वा Alternative English अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

१.१ भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, जीव विज्ञान र गणित विषय लिई कक्षा ११ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले कक्षा १२ मा भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र र जीव विज्ञान वा गणित विषय साथै अनिवार्य अंग्रेजी, अनिवार्य नेपाली वा Alternative English विषय अध्ययन गरी ५०० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरी उ.मा.शि. तह पूरा गर्न सक्नेछन् ।

१.२. कक्षा ११ मा शिक्षाको परिचय वा शिक्षा विधिशास्त्र वा दुवै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले कक्षा १२ मा बाल विकास र सिकाई विषय अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

१.३. कक्षा ११ मा नेपाली शिक्षण, अंग्रेजी शिक्षण र गणित शिक्षण मध्ये कुनै दुई विषय लिने विद्यार्थीले कक्षा १२ मा विज्ञान शिक्षण, स्वास्थ्य वातावरण विज्ञान शिक्षण र सामाजिक अध्ययन शिक्षण मध्ये कुनै २ विषय अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

१.४. संस्कृत संरचना अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले कक्षा १२ मा संस्कृत व्याकरण र रचना अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

१.५. कक्षा ११ मा अनिवार्य नेपाली, Alternative English वा संस्कृत संरचना 'ख' र 'ग' अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले कक्षा १२ मा इच्छाधीन चतुर्थका निम्न विषयमध्येबाट एक विषय छनोट गर्नुपर्नेछ ।

1. Instructional Evaluation
2. Practicum
3. Business Mathematics
4. Marketing
5. Contemporary Society
6. General Mathematics
7. General Science

8. Introduction to Education Technology
9. Instructional Organization
10. Primary Education
11. Special Needs Education
12. Social Studies
13. Rural Economics
14. Gender Studies
15. Food and Nutrition

तर कक्षा ११ र १२ मा Teaching Subjects शिक्षण विषयहरु अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले तालिम प्राप्त शिक्षक समेत बन्न चाहने शिक्षा समूहका विद्यार्थीले कक्षा १२ मा इच्छाधीन चतुर्थ विषयमा अनिवार्य रूपमा Instructional Evaluation अध्ययन गरी Practicum को Practice Teaching गर्नुपर्नेछ ।

३. अतिरिक्त विषयमा परीक्षा दिन पाउने व्यवस्था

कक्षा ११ र कक्षा १२ मा गरी १००० पूर्णाङ्कको उच्च माध्यमिक तहका साथै थप विषयको रूपमा कक्षा ११ मा १०० पूर्णाङ्क मात्र वा सोही विषयमा कक्षा १२ मा पढाइने दोस्रो खण्ड १०० पूर्णाङ्क समेत गरी २०० पूर्णाङ्कसम्म अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्न पाउने र नियमित व्यवस्था अनुसार नै परीक्षा दिन पाउने समेत व्यवस्था गरिएको छ ।

अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्ने तथा परीक्षामा सम्मिलित हुन निम्न प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेछ ।

- क) तोकिएको अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले परिषद्ले तोके बमोजिम थप परीक्षा शुल्क बुझाउनु पर्नेछ ।
- ख) अतिरिक्त विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ र १२ मा अध्ययन गरेको मुख्य विषय भन्दा फरक विषय हुनु पर्नेछ ।
- ग) अतिरिक्त विषयमा परीक्षा दिने विद्यार्थीहरुलाई उक्त विषयको अंक ट्रान्स्कृप्टमा उल्लेख हुने छैन । सो अतिरिक्त विषयको लब्धाङ्क पत्र मात्र दिइनेछ ।
- घ) कक्षा ११ मा Biology र Mathematics पढ्ने विद्यार्थीलाई कक्षा १२ मा Non-Creditable Course का रूपमा Biology वा Mathematics लिन पाउने छन् । तर यस्ता विद्यार्थीहरुले भने अन्य थप अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्न पाउने छैनन् तर Non creditable Course अध्ययन नगर्ने विद्यार्थीहरुले भने अन्य विद्यार्थी सरह अतिरिक्त विषय अध्ययन गर्न पाउनेछन् ।
- ङ) अतिरिक्त विषयको परीक्षामा विद्यार्थीलाई सम्मिलित गराउन चाहने विद्यालयहरुले उक्त विषयको रजिष्ट्रेशन फारम समेत भरी कक्षा संचालन गरेको जानकारी परिषद्ले अनिवार्यरूपमा दिनुपर्ने छ । साथै अनुगमनका वखत सो को स्पष्ट प्रमाण उपलब्ध हुनु पर्नेछ, अन्यथा परीक्षा संचालन गर्न परिषद् बाध्य हुने छैन ।
- च) प्रयोगात्मक हुने विषयका हकमा नियमित विद्यार्थीहरु सरह नै सबै प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेछ ।

विषय छनोटको औचित्य :

उच्च माध्यमिक शिक्षाको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूलाई उत्पादनमुखी कार्यका लागि मध्यम स्तरको जनशक्तिका रूपमा तयार गर्दै विशिष्टकृत उच्च शिक्षा हासिल गर्न सक्षम तुल्याउने र उपलब्ध स्रोत र साधनको आधारमा विद्यालयहरूलाई इच्छाधीन विषयहरूको चयन गर्ने अवसर प्रदान गर्दै यस तह अन्तर्गत सीपसँग मिल्दाजुल्दा विषयहरू उच्च तहमा अध्ययन गर्न सघाउ प्रदान गर्ने हो । कुनै पनि विद्यार्थीले मुख्य विषयका ३०० अङ्क र इच्छाधीन विषयका ७०० अङ्क उत्तीर्ण भएमा उच्च माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेको मानिनेछ । उदाहरणको लागि - यदि कुनै विद्यार्थीले इच्छाधीन विषयहरू अन्तर्गत निम्न विषयहरू लिएर परीक्षा उत्तीर्ण गरेको खण्डमा उच्च माध्यमिक तह शिक्षा पूरा गरेको मानिनेछ ।

विषय	अङ्कभार
1. Biology	200
2. Chemistry	200
3. Child Development & Learning	100
4. Accountancy	200
5. Com. Subjects	300

तर त्यस विद्यार्थीलाई सामान्यतया निम्न प्रकारको समस्या आउन सक्छ ।

समस्या

१. त्यस विद्यार्थीले स्नातकस्तरको अध्ययन गर्न चाहेमा उसले धेरै सङ्कायमा प्रवेश पाउन सक्दैन किनभने धेरै सङ्कायले उच्च माध्यमिकस्तरमा खासखास विषयको अध्ययन गरेकालाई मात्र प्रवेश दिने व्यवस्था गरेको छ ।
२. स्नातक तहमा गएर कुनै विषयमा विशिष्टकरण (Specialization) गर्नुपर्ने हुन्छ । उच्च माध्यमिक स्तरमा खास विषय अध्ययन नगरेमा स्नातक तहमा विशिष्टकरण गर्ने विषय रोज्न कठिन हुन्छ ।

विषय छनोट गर्नुअघि विचार पुऱ्याउनुपर्ने कुराहरु :

१. स्नातक तहमा अध्ययन गर्न प्रवेश दिँदा उच्च माध्यमिक तहमा खास खास विषय लिएकै हुनुपर्दछ भन्ने नियम हुन्छ । त्यसैले, स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने सङ्कायको पूर्वावश्यकता (Prerequisite) लाई ध्यानमा राखेर उच्च माध्यमिक तहमा इच्छाधीन विषय रोज्नुपर्दछ ।
२. स्नातक तहमा विशिष्टकरण गर्ने विषयको प्रारम्भिक आधारभूत ज्ञान उच्च माध्यमिक शिक्षामा दिइन्छ । त्यो विषय नै अध्ययन नगरी स्नातक तहमा विशिष्टकरण गर्न खोज्दा विद्यार्थीलाई कठिनाई पर्दछ ।
४. **उच्च माध्यमिक तह उत्तीर्ण पश्चात् पनि एक विषयमा परीक्षा दिन पाउने व्यवस्था**

उच्च माध्यमिक तह (१००० पूर्णाङ्क) उत्तीर्ण गरिसकेका विद्यार्थीहरूले पनि थप एक विषयमा कक्षा ११ मा १०० पूर्णाङ्क वा कक्षा १२ मा १०० पूर्णाङ्क वा कक्षा ११ र १२ मा १००/१०० पूर्णाङ्कको परीक्षा दिन पाउनेछन् । त्यसका लागि निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्नेछ ।

- क) प्रयोगात्मक परीक्षा नहुने विषयमा मात्र परीक्षामा सम्मिलित हुनको लागि आवेदन फारम भर्न सक्नेछन् ।

- ख) प्रयोगात्मक परीक्षा हुने विषयको हकमा पहिलो वर्ष आफूलाई पायक पर्ने कुनै विद्यालयमा भर्ना भई दोस्रो वर्ष मात्र परिषद्मा परीक्षामा सम्मिलित हुनका लागि आवेदन दिई, परिषद्को स्वीकृतिमा परीक्षामा सम्मिलित हुन पाउने छन् । साथै विद्यालयमा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक कक्षा अनिवार्य रूपमा लिनु पर्ने र परीक्षा फर्म पनि सम्बन्धित विद्यालयबाटै भरेको हुनु पर्नेछ ।
- ग) सामान्यतया कक्षा ११ र १२ दुवै वर्ष परीक्षा दिने विद्यार्थीले एउटै विषयमा परीक्षा दिनु पर्नेछ । तर हाल कार्यान्वयनमा रहेको पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा ११ मा Introduction to Education १०० पूर्णाङ्क वा Educational Pedagogy १०० पूर्णाङ्कको परीक्षा दिनेले कक्षा १२ मा Instructional Evaluation को ५० पूर्णाङ्क र Practice Teaching ५० पूर्णाङ्कको परीक्षा दिनु पर्नेछ । उक्त विषयको प्रयोगात्मक परीक्षा नियमित विद्यार्थी सरह अनिवार्य रूपमा सहभागी हुनु पर्नेछ । तर उक्त विषयहरु उत्तीर्ण गरेको भए अन्य शिक्षाका विषयमा पनि परीक्षा दिन पाउने छन् । तर २०६५ साल श्रावणदेखि लागू हुने ५०/५० पूर्णाङ्कको Introduction to Education र Instructional Pedagogy अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले भने अन्य विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले सरह परीक्षा दिन पाउनेछन् ।
- घ) कक्षा ११ मा पाठ्यक्रममा व्यवस्था भएको ३ विषयको Teaching Subjects मध्ये कुनै दुई विषय (५०/५० पूर्णाङ्कको) परीक्षा दिनेले कक्षा १२ मा पनि पाठ्यक्रममा व्यवस्था भएको कुनै दुई Teaching Subjects (५०/५० पूर्णाङ्क) को परीक्षा दिनु पर्नेछ । तर कक्षा १२ मा Instructional Evaluation को परीक्षा दिई Practice Teaching गरेका विद्यार्थीले मात्र थप विषयको रूपमा Teaching Subjects को परीक्षा दिन पाउनेछन् ।
- ङ) पाठ्यक्रमले कक्षा १२ मा मात्र अध्ययन गर्ने व्यवस्था गरेका विषयका हकमा भने १०० पूर्णाङ्कको कक्षा १२ को मात्र परीक्षा दिन पाउने छन् ।
- च) एकल विषयको परीक्षा अन्य नियमित परीक्षासँगै वा परिषद्ले निर्धारण गरेको दस्तुर लिई तोकिएको स्थान र समयमा मात्र सञ्चालन हुनेछ ।

५. समकक्षतासम्बन्धी व्यवस्था

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले आफ्नो बहुधार पाठ्यक्रममा परिवर्तन गरी एकलपथोन्मुख पाठ्यक्रम निर्माण गरी शैक्षिक सत्र २०५५ देखि पठन पाठन गराउँदै २०५७ सालको परीक्षा पश्चात् लब्धाङ्कपत्र र प्रमाणपत्र वितरण गर्दा संकाय उल्लेख नगर्ने व्यवस्था गरिएको छ । जसका कारणबाट नेपालका विभिन्न निकायहरुमा उच्च माध्यमिक तहको परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि कुन कुन विषय अध्ययन गरेमा कुन विषयको समकक्षता हुने हो सो को प्रमाणपत्रहरुबाट स्पष्ट नहुने भएकोले हाल कार्यान्वयनमा रहेको प्रमाणपत्रको समकक्षताका सम्बन्धमा साविक व्यवस्थामा केही विषय थपघट गरी निम्नानुसार समकक्षता हुने व्यवस्था कायम गरिएको छ ।

क. शिक्षा विषय समूहका सम्बन्धमा

उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका इच्छाधीन विषयहरुबाट ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा शिक्षा विषय समूहमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

संरचना (क)

Grade XI	Full	Grade XII	Full	कैफियत
----------	------	-----------	------	--------

	Marks		Marks	
1. English	100	1. English	100	विषय छनोटको आधारमा शिक्षा, वाणिज्य, मानविकीमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न र तालिम प्राप्त शिक्षक समेत हुने ।
2. Nepali/Alternative English	100	2. Child Development & learning	100	
3. a. Introduction to Education b. Instructional Pedagogy	50 50	3. Any two subjects from Groups - II, III, IV, V & VI	200	
4. Any two subjects from Groups - II, III, IV, V & VI	200	4. Forth Paper (Any One)	50 50	
		a. Instructional Evaluation Practicum(Practice Teaching/Casestudy)		
		b. Introduction to Education Technology or c. Instructional Organization or d. Primary Education or e. Special Needs Education	100	

संरचना (ख)

Grade XI	Full Marks	Grade XII	Full Marks	कैफियत
1. English	100	1. English	100	शिक्षामा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न र तालिम प्राप्त शिक्षक हुने ।
2. Nepali/Alternative English	100	2. Child Development & Learning	100	
3. a. Introduction to Education b. Instructional Pedagogy	50 50	3.a. Teaching Social Studies b. Teaching Science	50 50	
4.a. Teaching Maths b. Teaching English c. Teaching Nepali	50 50	4. Any one subject from Groups - II, III, IV, V & VI	100	
5. Any one subject from Groups - II, III, & IV	100	5. Fourth Paper a. Instructional Evaluation b. Practice Teaching (Practical)	50 50	

संरचना (ग)

Grade XI	Full Marks	Grade XII	Full Marks	कैफियत
1. English	100	1. English	100	तालिम प्राप्त विज्ञान शिक्षक तथा शिक्षा विज्ञानमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न पाउने ।
2. Nepali/Alternative English	100	2. Child Development & Learning	100	
3. a. Introduction to Education b. Instructional Pedagogy	50 50	3. a. Teaching Health & Environment b. Teaching Science	50 50	
4. Physics Education	100	4. Chemistry Education	100	
5. Biology Education	100	5. Fourth Paper a. Instructional Evaluation b. Practice Teaching (Practical)	50 50	

तालिम प्राप्त शिक्षक बन्नका लागि कक्षा १२ मा अनिवार्य रूपले Instructional Evaluation विषय अध्ययन गरी Practicum अन्तर्गत Practice Teaching गरेको हुनुपर्नेछ ।

ख. विज्ञान विषय समूहका सम्बन्धमा

१. उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका इच्छाधीन विषयहरूबाट ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा विज्ञान विषयमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

Grade XI

Physics
Chemistry
Biology
Mathematics

Grade XII

Physics
Chemistry
Biology/Mathematics
Additional Mathematics

२. उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका इच्छाधीन विषयहरूबाट ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा कम्प्युटर विज्ञानमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

Grade XI

Physics
Chemistry
Mathematics
Computer Science

Grade XII

Physics
Chemistry
Computer Science
Additional Bio. / Mathematics

३. उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका इच्छाधीन विषयहरूबाट ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा कृषि विज्ञान विषयमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

Grade XI

Physics
Chemistry
Agriculture
Additional Mathematics\Biology

Grade XII

Physics
Chemistry
Agriculture
Additional Biology/Mathematics

नोट :

- क) विज्ञान समूहको संरचना ३ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरू स्नातक तहमा B.Sc. Agriculture अध्ययन गर्ने भएमा कक्षा ११ वा १२ मा १०० पूर्णाङ्क गणित अनिवार्य रूपले अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।
- ख) जीव विज्ञान (Biology) विषयको परीक्षा समूह 'क' र समूह 'ख' गरी गरी Botany र Zoology विषयको फरक फरक प्रश्नपत्र र छुट्टाछुट्टै उत्तरपुस्तिकाको प्रयोग गरी एकै दिन सञ्चालन गरिनेछ, उक्त जीवविज्ञान विषयको प्रयोगात्मक परीक्षा पनि एकै दिन फरक फरक उत्तरपुस्तिकाको प्रयोग गरी सञ्चालन गरिनेछ । प्रयोगात्मक परीक्षा सञ्चालन गर्दा बाह्य परीक्षक र आन्तरिक परीक्षकहरूमध्ये १ जना Botany र एकजना Zoology विषयको शिक्षक हुनुपर्नेछ ।
- ग) जीव विज्ञान (Biology) विषयको प्रयोगात्मक परीक्षाका सम्बन्धमा थप जानकारी जवि विज्ञान विषयको शिक्षण निर्देशिकाबाट प्राप्त गर्न सकिनेछ ।
- घ) उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयबाट समन्वय गरी विज्ञान विषय समूहका साथै अन्य प्रयोगात्मक परीक्षा हुने विषयहरूको प्रयोगात्मक परीक्षा सञ्चालन र प्राप्ताङ्क परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयबाट पठाउने दायित्व विद्यालयको हुनेछ ।

ग. संस्कृत विषय समूहका सम्बन्धमा

उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका इच्छाधीन विषयहरुबाट ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयमा ३०० पूर्णाङ्क (संरचना 'क' को हकमा ४०० पूर्णाङ्क गरी कूल ११०० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण हुनुपर्ने) गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा संस्कृत विषयमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

संरचना (क)

Grade XI	Full Marks	Grade XII	Full Marks	कैफियत
1. English	100	1. English	100	संस्कृतमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न र तालिम प्राप्त शिक्षक हुने ।
2. Nepali/Alternative English	100	2. Child Development & Learning	100	
3. a . Jyotish b. Byakaran c. Sahitya d. Veda e. Nyaya f. Nitishastra	100	3. a . Jyotish b. Byakaran c. Sahitya d. Veda e Nyaya f. Nitishastra	100	
4. a. Instrutional Pedagogy b. Introduction to Education	50 50	4. a. Instructional Evaluation b. Practice Teaching (Practical)	50 50	
5. One subject from Group-II, III IV, V & VI	100	5. One subject from Group-II, III ,IV, V, & VI	100	
		6. Sanskrit Byakaran Ra Rachana (Additional)	100	

*एउटा समूहबाट एक विषय मात्र छनोट गर्नुपर्नेछ ।

यस संरचना अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले कक्षा १२ मा अतिरिक्त विषय संस्कृत व्याकरण र रचना अनिवार्य रूपले अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

संरचना (ख)

Grade XI	Full Marks	Grade XII	Full Marks	कैफियत
1. English	100	1. English	100	विषय छनोटको आधारमा संस्कृत, मानविकी, शिक्षा तथा व्यवस्थापनमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न पाउने
2. Nepali/Alternative English	100	2. Sanskrit Byakaran Ra Rachana	100	
3. a . Jyotish b. Byakaran c. Sahitya d. Veda e Nyaya f. Nitishastra	100	3. a . Jyotish b. Byakaran c. Sahitya d. Veda e. Nyaya f. Nitishastra	100	
4. Two subjects from Group-I to VI,	200	4. Two subjects from Group-I to VI	200	

एउटा समूहबाट दुई विषय छनोट गर्न पाइने छैन । तसर्थ छनोट गरिने संस्कृत विषय भएको समूह बाहेक अन्य समूहहरूबाट विषय छनोट गर्नुपर्नेछ ।

संरचना (ग)

Grade XI	Full Marks	Grade XII	Full Marks	कैफियत
1. English	100	1. English	100	संस्कृत विषयमा विशिष्टिकरण तथा संस्कृत विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न ।
2. Nepali/Alternative English	100	2. Sanskrit Byakaran Ra Rachana	100	
3. a . Jyotish b. Byakaran c.Sahitya d. Veda/Nitishastra e. Nyaya	any 100 100 100 three	3. a . Jyotish b. Byakaran c Sahitya d.Veda/Nitishastra e Nyaya	any 200 two	
		4. One subject from Elective IV	100	

- नोट :** क) संस्कृत विषय समूहको संरचना क अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले तालिम प्राप्त शिक्षक बन्नका लागि अनिवार्य रुपमा Instructional Evaluation विषय अध्ययन गरी Practicum अन्तर्गत Practice Teaching गरेको हुनुपर्नेछ ।
- ख) संस्कृत विषय समूहका विद्यार्थीहरूले Com. Eng र Com. Nepali का साथै संस्कृत व्याकरण र रचना पनि अनिवार्य रुपले अध्ययन गर्नुपर्नेछ ।

घ. वाणिज्य विषय समूहका सम्बन्धमा

उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका विषयहरूमा कम्तीमा ५०० पूर्णाङ्क तथा अन्य इच्छाधीन विषयहरूबाट २०० पूर्णाङ्क गरी ७०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयबाट ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा व्यवस्थापन (वाणिज्य) विषयमा उच्च माध्यमिक तह वा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

Grade XI

Accountancy
Economics
Business Studies
Travel & Tourism
Hotel Management
Computer Science
Mathematics
Co-Operative Mananement
Finance
Rural Development

Grade XII

Accountancy
Economics
Business Studies
Travel & Tourism
Hotel Management
Computer Science
Mathematics
Co-Operative Mananement
Finance
Rural Development
Marketing
Business Math

ङ. मानविकी विषय समूहका सम्बन्धमा

उच्च माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा निम्नानुसारका विषयहरूमध्येबाट कम्तीमा २ विषयको ४०० पूर्णाङ्क तथा अन्य इच्छाधीन विषयहरूबाट ३०० पूर्णाङ्क र अनिवार्य विषयबाट ३०० पूर्णाङ्क गरी कूल

१००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेमा उच्च माध्यमिक तह वा मानविकी प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह हुनेछ ।

Grade XI

Political Science
Home Science
Economics
Sociology
Population Studies
Mass Communication
Philosophy
History
Culture
Music
Dance
Linguistics
Psychology
Nepali
Maithili
Newari
Hindi
Geography
English
French
Japanese
Urdu
German
Mathematics
Rural Development
General Law
Human Value Education
Environment Education
Byakaran
Jyotish
Sahitya
Nyaya
Veda
Nitishastra
Library and Information Science
Painting
Scripture
Applied Arts

Grade XII

Political Science
Home Science
Economics
Sociology
Population Studies
Mass Communication
Philosophy
History
Culture
Music
Dance
Linguistics
Psychology
Nepali
Maithili
Newari
Hindi
Geography
English
French
Japanese
Urdu
German
Mathematics
Rural Development
General Law
Human Value Education
Environment Education
Byakaran
Jyotish
Sahitya
Nyaya
Veda
Nitishastra
Library and Information Science
Painting
Scripture
Applied Arts
अन्य चतुर्थ पत्रहरु ।

*मथि उल्लेखित विषयहरु शिक्षा विषय समूहमा समेत लिन सक्ने मिलाइएको छ । सो व्यवस्थाको लागि विषय समूहबाट विषय छनोट गर्दा ध्यान दिनुपर्दछ ।